

TÜRKÇEDE YENİ İMKÂN ARAYIŞLARI EKSENİNDE
İLHAN BERK'TE DİL SAPMALARI

Nurullah Ulutaş*

LINGUISTIC DIVERSIONS IN İLHAN BERK'S WORKS
IN AN ATTEMPT TO FIND NEW POSSIBILITIES
IN TURKISH LANGUAGE

ÖZ: Cumhuriyet sonrası Türk şiirinde eskiyi reddederek yeni bir gerçeklik anlayışıyla hareket eden Garip akımı, ilk avangard çıkış olarak bilinir. Bu akım, söyleyiş ve edaya dair fazlalık olarak gördüklerini şiirden dışlar ve şiiri sıradanlaştırır. İkinci Yeni akımı, şiirin bu şekilde sıradanlaştırılmasına bir tepki olarak ortaya çıkar. İkinci Yeni, Garip şiirinin gerçekçiliğine karşı gerçekliğin yeniden üretilmesi anlayışını geliştirir. Şiir dilinde yeni imkân arayışları geleneksel anlamda Sebki Hindî, modern zamanlarda ise İkinci Yeni akımı üzerinden dil ortamlarına dahil edilir. Dilin bir yönüyle anlam olduğu dikkate alındığında dilde yeni anlatım imkânlarının çoğalması hem şiir diline bir zenginlik katar hem de toplumsal hafızayı dilsel katmanlar yönüyle geliştirir. Dilde yeni anlatım yollarının şiir üzerinden var olma biçimleri, genel olarak şiir dilinde sapmalar, alışılmamış sözdizimleri, sözcük, imlâ, noktalama, ses ve biçim sapmaları şeklinde ele alınır. İlhan Berk, şiirlerinde kabul görmüş sapmalar ve orijini olan imajlar kullanmasıyla özgün bir şair kimliğine sahiptir. Şiirlerinde dil olaylarının hatırı sayılır bir yoğunlukta olduğu görülen İlhan Berk'in şiir dili, Türkçenin dil ve anlatım gücüne yeni değerler katabilecek ölçüdedir. Bu çalışmada İkinci Yeni şiirinin öncü isimlerinden İlhan Berk'in şiirlerinde Türk diline katkı ekseninde gerçekliğin yeniden ve farklı bir algı üzerinden nasıl inşa edildiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, dil, İlhan Berk, İkinci Yeni, alışılmamış bağdaştırmalar.

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

ABSTRACT: Garip (Strange) movement, which started with the rejection of old tradition in Turkish poetry after the foundation of Turkish Republic based on a new understanding of reality, is known to be the first avant-garde rise. In this approach, anything considered redundant in terms of way of speaking and manners are excluded from the poetry and poetry is made ordinary. The İkinci Yeni (The Second New) movement rises as a reaction to making poetry ordinary. However, the perception of reality in this approach is not based on the rejection of Garip poetry. Contrary to the reality of Garip approach, İkinci Yeni develops the understanding of reproduction of reality. The pursuit of new possibilities in the poetical language is introduced to linguistic environments by Sebki Hindî in traditional terms and by İkinci Yeni in modern times. Considering the fact that language is also the meaning in an aspect, finding new discourse possibilities in a certain language will not only enrich the poetical language but also improve the collective memory in terms of linguistic layers. The ways that new ways of speaking in language exist via poetry are generally diversions in poetical language, unusual syntax and diversions in the use of words, dictation, punctuation, phonetics and styles. İlhan Berk holds the identification of an original poet for using accepted diversions and original images in his poetry. There is a remarkable intensity of word plays in İlhan Berk's poetry therefore the language of it has the capacity to contribute with new values to the power of language and the power of expression in Turkish. In this study we will dwell on the poetry of İlhan Berk, one of the pioneers of İkinci Yeni, and in terms of his contributions to Turkish language, we will dwell on the way how he reproduced reality based on a different way of perception.

Keywords: Turkish, language, İlhan Berk, İkinci Yeni, unusual syncretisms.

...

Giriş

Dil, doğası gereği, kullanıldığı toplum, kişi ve bağlama göre anlam kazanabilen canlı bir varlıktır. Anlambilim ve dilbilim üzerine yapılan bilimsel çalışmalar göstermiştir ki gösterge, gösterilen ve mesaj arasında sabit bir ilgi yoktur ve sözcüklerin karşıladığı anlam daha çok bağlamla belirlenmektedir. Ses ve anlam olayları, anlam genişlemesi, anlam daralması, mecaz ve yan anlamlar sözcüklerin değişik anlamlar kazanması avantajını da beraberinde getirmektedir.¹ Dil, sanatçılar vasıtasıyla zaman zaman edebi sanatlar ve çeşitli dil oyunları ile zengin anlamlar elde etmeyi sağlarken bazen de farklı kaygılarla gündelik ihtiyaçlara yönelik basit anlama yönelen bir vasıta olmaktan öteye geçmez.

¹ Sav, "Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme", s. 147-166.

II. Yeni akımının etkisiyle soyut ve halktan uzak bir dil kullanmasına; yabancı imge ve imajlarla şiirini kurgulamasına rağmen İlhan Berk'in şiirinin sağlam bir geleneğe bağlı olduğu söylenebilir.² İlhan Berk, II. Yeni'ye gelinceye kadar Toplumcu Gerçekçi akımın ilkelerini benimseyen ve Selahattin Özpabalıyıklar'ın deyimiyle "gırtlığına kadar anlama boğulan bir sanatçı"dır.³ Karaca'ya göre şair, "1954'ten itibaren yayımladığı ve sonra *Galile Denizi*'ne (1958) aldığı şiirlerle kendinden önceki hazır şiirin arkı'nı terk eder. Olgunlaşmıştır ve kendine yeni bir poetik ark açmayı denemektedir."⁴

İlhan Berk, Garip Akımı'na daha çok dilin sıradanlaşması noktasında tepki koyan bir şairdir. Şiirin bir dil oyunu olduğu hatırlandığında Berk, Türkçe'ye yeni imkân arayışları ekseninde önemli bir açılım kazandıran şairlerin başında gelir. Şair, anlamsızlığın dili olarak tanımlanabilecek sınırlara ulaşmayı hedeflemekten de kaçınmaz: "İlhan Berk, bir dil trapezcidir ve sürekli olarak değişimi şiiri için bir çıkış yolu olarak seçmiştir. Devamlı yeni kalmak uğruna bir önceki dönemini yadsıyarak kendisine ters düşer. Aykırılık, onun şiirinin doğasını oluşturur. Sürekli değişimi şiirini ayakta tutabilmenin tek yolu olarak görür. Bunun için dur durak bilmeksizin şiir dilinin sınırlarını zorlar."⁵

Tanzimat sonrası gerek şekil gerek içerik açısından önemli değişimler sergileyen ve Batı şiirinden etkilenen Türk şiiri, Cumhuriyet sonrası Nazım Hikmet, Orhan Veli gibi şairler sayesinde önemli açılımlarla tanışır. Bu açılımlar, dilin sadeleştirilmesine ve millî temalara yönelme anlamında olumlu sonuçlar sağlasa da şiiri sıradanlaştırır. Türkmenoğlu'na göre, şiirin bayağılaşmaya yüz tuttuğu böylesi bir ortamda aydınlara seslenme amacı güderek şiiri yeni bir üst dile taşımaya gaye edinen II. Yeni temsilcileri, yeni anlatım teknikleri denerler. Ele aldığı temalarda küçük yaşantıların kesitlerini muhalif bir bakış açısı ve sosyalist bir flaneur edasıyla anlatan şair, bu anlamda yeni bir açılım elde eder.⁶ Başlangıçta toplumsal gerçekçi bir şair olarak öyküleyici anlatım tarzını öne çıkaran ve ideolojik şiiri önemseyen şairin sonradan yeni bir tarza yöneldiği gözden kaçmaz.⁷ İlhan Berk'in bu aykırı tutumu Behçet Necatigil'in onu: "Şiirimizin uçbeyi, korkunç çocuğu" ve Memet Fuat'ın: "Şiirin kırk türlü yazılacağını göstermek için gelmiş gibidir: Dokunduğunu şiire çeviriyor." tanımının muhatabı kılar.⁸ Dilde sapmalar, alışılmamış bağdaştırmalar, dinî terminolojiyi şiir diline dönüştürme, resim dili ve biçimsel sapmalar bu yeni tekniklerin bazıları olarak sıralanabilir. Doğan

² Akkanat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, s. 148.

³ Özpabalıyıklar, *A'dan Z'ye İlhan Berk*, s. 18.

⁴ Karaca, *İkinci Yeni Poetikası*, s. 95-96.

⁵ Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı*, s. 270.

⁶ Türkmenoğlu, "İlhan Berk'in İstanbul Kitabında Flaneur", s. 1769-1781.

⁷ Demir, "İlhan Berk'in Şiirlerinde Toplumcu Gerçekçiliğin İzdüşümü", s. 57-86.

⁸ Berk, *Ben İlhan Berk'in Defteriyim*, (arka kapak yazısı).

Aksan'a göre, "Sapma" (İng. *Deviation*), sözcüklerin ses ve biçim özelliklerinde, gerek dilin söz dizimi açısından niteliklerinde bilinçli olarak değişikliklere gitmeyi, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanmayı içerir. Aristoteles, Levin, Leech gibi düşünürlerin konuyla ilgilendikleri ve günlük dili şiir dilinden ayıran en önemli unsurun sapmalar olduğu konusunda birleştikleri söylenebilir.⁹ İlhan Berk'in şiirindeki bu değişim, "söze dayalı şiir"den "dolambaçlı şiir"e gidiş serüvenidir.¹⁰ İlhan Berk'in şiir dilini oluştururken başvurduğu yeni dil imkânlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Noktalama ve İmla Yönünden Sapmalar

İlhan Berk'in birçok şiirinde Türk Dil Kurumu'nun belirlemiş olduğu imla ve noktalama işaretlerini göz ardı ettiği ve belirlenmiş bu kurallara aykırı bir tutum sergilediğini görebiliriz. Mallarme, Cummings ve Appolinaire başta olmak üzere Batılı şairlerin kullanmış oldukları yöntemleri kendi şiirine uyarlayan Berk, "virgül" işaretini çok sevdiğini belirtmekle birlikte şiirlerinin çoğunda özel isimlere getirilen kesme işareti haricindeki işaretlerden kaçınır.¹¹

Durduğun yerden İstanbul köprüsü tramvayları mavnalarıyla
sanki yürüyor
Bu sislerin ve bulutların arasından en son harekete geçen Kız
Kulesi'dir
Kayıkların direklerin insanların üzerinde
Büyük bir bulut gelip durmuştur
İşte karnı karına vermiş motorlardaki balıkların üstüne
yağmur yağıyor
Bir defa olsun akıllarına gelmemiştir
Gözleri pırıl pırıl balıkların
Bir İstanbul göğü altında ağlamak
Hepsi denizde geçen hayatlarını düşünüyorlar
Dokunsanız ağlayacaklardır (...)¹²

O, bazı şiirlerinde ise gerekmediği halde noktalama işareti kullanacak kadar da çelişkili davranmayı sever:

Bendini yıkıp.
Şimdi? Şimdi bir fotoğraftır, bir duvarda. Asılı.¹³

⁹ Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, s. 166.

¹⁰ Koçak, "Kalmak İmkânsız", s. 158-175.

¹¹ Özcan, *Aykırı ve Şair İlhan Berk*, s. 305-307.

¹² Berk, "İstanbul", *Toplu Şiirler*, s. 42.

¹³ Berk, "İstanbul", *a.g.e.*, s. 515.

Şairin bu tavrı, çağdaş birçok şairde de görebildiğimiz oturmuş toplumsal simgelere ve kabullere başkaldırı olarak değerlendirilebilir.

2. Yazım Sapmaları

Dil, fonetik, semantik, sentaks ve morfolojik boyutları olan anlamlı bir sistemler bütünü olarak bilimsel araştırmalarla kanıtlanmış¹⁴ olsa da İlhan Berk, şiirlerinde dilin sahip olduğu sistemi bir anlamda yok sayarak kelimelere yeni anlamlar kazandırır, harflere yeni anlamlar yükler ve çeşitli sapmalarla dile yeni bir açılım kazandırır.

a. Sözcük Ayrımı

Bazı şiirlerinde dizeyi oluşturan sözcüğün bir kısmının alt dizeye kaydığı görülür:

Bir sırt, bir eğriyle kesilen, bir karşıtlık simgesi gibi, bir doruk-
ta.
Kırlar, keçiyolları, evler.
Gök?¹⁵

İlk dize (Valéry’ye göre esinle gelen. Bir öngörü, yalvaç işi.
Daha çok gökyüzüne açık, Çalap’

ın.) Bir simge. Kapalı, yoğun, karanlık...¹⁶

b. Mısra başlarında ve bazı noktalama işaretlerinden sonra büyük yazılması gereken sözcükler, ayrıca özel isimler küçük harfle başlar. Doğan Aksan, bu tür sapmaların genellikle okuyanda ve dinleyende değişik tasarımlar uyandırma ve duygu değerlerini ön plana çıkarma amacıyla kullanıldığını ifade eder.¹⁷

(İşittim bir vadiye rüzgâr iniyordu / bir bedevi
hisarlarını ateşe veriyordu / sen gökleri sağ elin
yapıyordun¹⁸

¹⁴ Büyükkavas-Kuran, “Antropoloji ile Anlambilim İlişkisi”, s. 1167-1175.

¹⁵ Berk, “Etlik Sırtlarından Ankara”, *a.g.e.*, s. 514.

¹⁶ Berk, “Sis”, *a.g.e.*, s. 355.

¹⁷ Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, s. 182.

¹⁸ Berk, “İhtiyarintiharım”, *a.g.e.*, s. 292.

MISIRBALIKLARI prenses nefertiti / cebi kuş üzümüyle dolu
 izmirli tüccar ///. mısırkalyoniğne (devam)
 baktım geçiyordu
 durdum isyana bir beyaz bir esmer¹⁹

İlhan Berk'in şiirinde bir takım biçimsel sapmalar da görülür. O, zaman zaman dizelerini çeşitli şekillerle ve resimlerle oluştururken, zaman zaman harflerin puntosunu farklı büyüklüklerde yazarak veya çapraz dizeler oluşturarak orijinal bir şair kimliği ortaya koyar. Şairin bazen de şiirdeki bazı kelimeleri tamamen büyük harflerle veya dizeyi oluşturan bazı sözcükleri koyu yazarak bu orijinalliği yakaladığı görülür:

SESSİZLİK İSTER EV.

Ev keçiyolları yumağıdır. **Bu keçiyolları**
 besler onu. Böyle bir **sessizlik**, sınırsızlık
saçar.²⁰

Şairin, matematiksel işlemlerle bağlantılı olarak orijinal bir şiir dili kurduğunu da görebiliriz:

Ev
 – Yaprak
 —————
 Pencere²¹

İlhan Berk'in şiirinde sıklıkla denediği yöntemlerden biri de şekillerle ve tablolarla dize oluşturma tarzıdır. Aşağıya alıntıladığımız bu dize bir mağaza tabelasını andırır:

Pepo Şapka Ütü ve Satış Evi No. 61
--

²²

İlhan Berk başta olmak üzere II. Yeni şairleri şiir anlayışlarını özgürlük üzerine bina ederler. Onlar, alışılmış dize tarzını terk ederek özgün şekillerle anlamsızlığı yakalamayı denerler: "İkinci Yeniciler, geleneği tümüyle dışlayarak içsel, bireyci bir şiir anlayışına yönelirler. 'Anlamsızlığın anlamı' ve 'anlamsızlığa kadar özgür olmak' şiir anlayışlarının ana izleğidir. Hareketin öncülerinden İlhan Berk'in anlatımıyla;

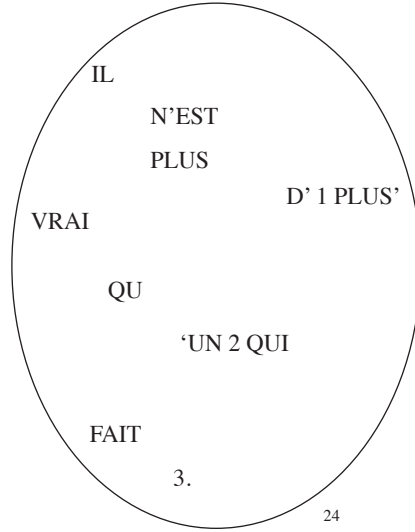
¹⁹ Berk, "Us Çarşafı", *a.g.e.*, s. 294.

²⁰ Berk, "Oda = Ada", *a.g.e.*, s. 1540.

²¹ Berk, "Pencere", *a.g.e.*, s. 1553.

²² Berk, "Yüksekkaldırım'ın Küçük Esnafını Onları Anlatır", *a.g.e.*, s. 1669.

‘Sözün üstünü çize çize yürüyen’ bir şiir dili vardır. Mitin sisli dünyasından koparıldıkları nesnelere şiir dilinin buğusuyla karararak somut unsurlarından arındırılmış soyut ve belirsiz estetik bir dünya kurarlar.”²³ Berk, bazı şiirlerinde biçimsel sapmayı resme yaklaştıracak kadar aykırı bir tarzda kullanır:

3. Fonetik Sapmalar

Fonetik sapma, değişik amaçlarla ortak dildeki göstergelerin ses açısından değiştirilmesidir.²⁵ fonetik sapma olarak bilinen bu olay, dildeki bazı sözcüklerin değişik ses olaylarıyla olduğundan farklı kullanılması biçiminde tanımlanabilir.²⁶

Sen ey dar yalnızlık, ezik *eski* ayna!²⁷

Torbalarında kederli ekmekleri ağızlarında *cıgaralarıyla*²⁸

Ben bu fakir memleketin *Erciyeş Dağı*²⁹

²³ Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı*, s. 269-270.

²⁴ Berk, “I”, *Toplu Şiirler*, s. 1318.

²⁵ Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, s. 178.

²⁶ Kansu-Yetkiner, “Bir Biçimbilim Çalışması”, s. 55.

²⁷ Berk, “Ara Balad”, s. 280.

²⁸ Berk, “Yedi Vilayet ve Bir Eski Başşehir Türküsü”, *a.g.e.*, s. 79.

²⁹ Berk, “Bir Dağın Kederi”, *a.g.e.*, s. 79.

İğri büğrü insanları görürdük³⁰

Karşıyaka'nın dağları alçaktı, hayındı, sevilecek gibi değildi.³¹

4. Alışılmamış Bağdaştırmalar ve Sözdizimindeki Sapmalar (Değiştirim)

Bağdaştırma, sözcükleri anlamlı veya kabul edilebilir birimler halinde bir araya getirir. Tamlama ve deyim gibi sözcük grupları alışılmış bağdaştırmadır. Anlam belirleyicileri, anlam ayırıcıları arasında uyum olmayan birleştirmeler ise alışılmamış bağdaştırma olarak adlandırılabilir. Dilde anlam bütünlüğü kelimeler ve cümleler arasında tam ve doğru bir anlam bağlantısı kurmayla oluşur. Genelde şiir tarihinde özelden İkinci Yeni'de söz dizimini bozma anlamı örtme yanında, Rimbaud'nun deyimiyle "Bilinmeyen ortaya çıkarma" gayesi güden bir eylem olarak görülebilir.³² Şairler, bilinmeyen peşinde koşarken özgün tekniklere başvurmaktan geri durmazlar. Özellikle modernleşme sonrası şiir dilini oluşturma sürecinde her türlü tekniğin geçerli ve kabul edilebilir sayıldığı bir ortamda söz dizimi deformasyonlarıyla, göstergeleri farklı anlam bağlamları ekseninde kullanma teşebbüslerine İkinci Yeni döneminde sıklıkla başvurulur: "Şiir dilinde söz diziminin bozulması her dönemde görülen bir özelliktir. Ancak İkinci Yeni şiirindeki değiştirmeler, kendilerinden önceki şiirde olduğu gibi kelimelerin seslerinden yararlanmak için vezin ya da kafiye gereği değil; şiirde kendine amaç bir dilbilgisi oluşturma gayretlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dil, Garip'te olduğu gibi bir anlatım aracı olarak görülmemiş; kendisi şiirin bir konusu haline gelmiştir. Kasıtlı söz dizimi deformasyonları, anlamı örtmenin, gizlemenin bir aracı olarak da kullanılmıştır."³³ İlhan Berk'te de görüldüğü üzere şairler, alışılmamış bağdaştırmalar kurarak sapma yoluyla bir şiir dili yaratma tarzı geliştirirler: "Şairler sözcüklerle, onların bağdaştırılma biçimleriyle oynayarak, dilde daha önce kullanılmamış türetme ve birleştirmelere girerek okuyan / dinleyene anlam bakımından daha güçlü bir dil sunmaya onların zihninde yepyeni, değişik tasarımlar, imgeler oluşturmaya yönelmektedirler. Özellikle, göstergelerin bağdaştırılmalarında olağan kullanımların dışına çıkan, Alışılmamış Bağdaştırmalar anlambilimsel sapmaların en belirgin tanıklarındır."³⁴

³⁰ Berk, "Otuz Sekiz Pare Köy", *a.g.e.*, s. 137.

³¹ Berk, "Bir Sabah Ver Elini Dedik Ver Elini Dağlara Taşlara", *a.g.e.*, s. 162.

³² Berk, *Kanatlı At*, s. 118.

³³ Geçgel, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s. 120.

³⁴ Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, s. 176.

Ve çocuk seslerini oyuyor Üsküdar. Bir yalınayak sesi, bir Yahu-
di olan sesi
Oyup bırakıyor

Ve resime çıkıyor hepsi de ³⁵

İkinci Yeni, anlamı şiirin bir parçası olarak düşünen geleneksel anlayışın zıddına, usu allak bullak ederek ve onu yıkarak bu mecradaki tartışmaları da bir anlamda yok sayar.³⁶

“Denize bakan evler kahveler ilk kez mutlu” ³⁷ dizesinde evlerin mutlu olması,
“Ruhum ipini kopardı

Gökyüzü düştü düşecek” ³⁸ dizelerinde ruhun ipini koparması akla yatkın olmayan dizelerdir.

Şair bu yaklaşımıyla okuyucuyu yer yer şaşırtan yer yer onu düşünceye sevk eden bir tavır takınır. Aşağıdaki dizelerde de çamurun incitilmesi, hovarda çağ bağdaştırmalarında da aynı tutuma rastlarız. Şairin bu tutumu biraz da mecaza olan ilgisine bağlanabilir.³⁹

Ey yoldan geçenler!
Hoşgörün, incitmeyin çamuru.⁴⁰

Bir hovarda çağda
Paris’te aya yaklaşıyoruz.⁴¹

İlhan Berk *Kanatlı At* kitabında kendisiyle yapılan bir söyleşide anlamı şiire yakıştıramadığını söyler: “Anlama gelince: Doğrusu asıl savaşım onun üzerine toplanmıştır benim. Nedendir bilmiyorum, ben anlamı şiire pek yatkın bulamam. Kimi kitaplarımda onu düşman bile bilmişimdir. Anlam, sanki benim üvey evladımdır. Ama şunu da söyleyeyim; sonuçta bir şiir şiirse, anlamlıdır.” ⁴²

³⁵ Berk, “Sesler”, *Toplu Şiirler*, s. 447.

³⁶ Ünlü - Özcan, *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, s. 522.

³⁷ Berk, “Saint – Antoine’in Sevişme Vakti”, *a.g.e.*, s. 204.

³⁸ Berk, “Eleni Işığ”, *a.g.e.*, s. 209.

³⁹ Gürbüz, “Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar”, s. 197-212.

⁴⁰ Berk, “Sunu”, *a.g.e.*, s. 1237.

⁴¹ Berk, “İvi Stangali”, *a.g.e.*, s. 215.

⁴² Berk, *Kanatlı At*, s. 73.

5. Harfçilik (Letrizm) ve Rakam Dili

Öteden beri salt bir gösterge aracı olmanın ötesinde, felsefi ve tasavvufi telakkilerin yüklendiği birer simge olarak kullanılan harfler, Divan şairlerimizin bazılarının yanı sıra Asaf Halet Çelebi, İlhan Berk gibi bazı modern şairlerimizce de kullanılmaktadır. Harflere anlam yükleme anlayışı çok eskiye dayanmaktadır. Fazlullah Hurufî'nin önderlik ettiği bir tarikatın dinî anlayışlarını harflere dayandırdıkları da bilinmektedir:⁴³ “Rakamlar ve harflerle ilgili ilk felsefî telakkilerin, âlemin esâsının sayı ve sestem ibâret olduğunu söyleyerek düalist bir anlayışı savunan Pitagoras'la (Fisagor) başladığı bilinmektedir. Harflerin ve rakamların mukaddes sayılması ve onların ilâhî bir mâhiyeti hâiz oldukları görüşünün, felsefî telâkkilerin dışında eski kabile kültürlerinde yer aldığı hakkında pek çok şey söylenmiştir. Özellikle Akad, Sâmi ve Tûrân kavimlerinde sayılar, âlemin ve varlıkların yaratılışı ve mukadderatlarıyla ilgili hususları belirtmekteydi.”⁴⁴

İlhan Berk de şiirinde harflere başvurmadan son derece hoşlanan bir şairdir. “Berk Sözlüğü” şiirinde harflere olan ilgisi şiire şöyle yansır: “Bir biçimler evrenidir harfler. Salt biçimleriyle vardır benim için. Özü yoktur, ya da görmem onu... Bir zamanlar büyük A'yı severdim, şimdi küçük a'yı büyük A'nın hiçbir biçimine değişmem. Ama U ile f'her zaman sevdiğim baş harflerim oldu... Bir zamanlar, Y de benim için böyleydi... V ise hep dışımda kalmıştır benim, salt bir anlam yükü bulurum onda ve sevmem.”⁴⁵

Genel kabul, şiirin en azından sözcüklerle yazılması gereken bir sanat olması savunulduğu halde o, şiirini bazen tek bir harf ekseninde oluşturur. Onun şiirlerinde sıklıkla kullandığı, çeşitli şekillerde ve boyutlarda yazmaktan hoşlandığı bir harf de “f” harfidir:

Alfabenin en güzel harfi mi?

f, elbet.

(Küçük harfle, büyüğünü ben bilmem sanki.)

⁴³ “Nesimi ile başlayan Hurûfî edebiyatı, bu asırda *Beşâretnâme*'sini 812'de yazan ve diğer eserleri elimizde bulunan Nesimi talebesi Refii, *Aşknâme* sahibi Firişteoğlu ve manzûm ve mensûr eserleri olan Virâni Baba gibi tanınmış propagandacılar yetiştirdi. O sırada Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok tesadüf edilen *hétéredoxe* tarikatlara mensup dervişler arasında Hurûfî propagandacıları da pek çoktur. Fatih Sultan Mehmet'in sarayına kadar nüfuz eden ve nihayet Mahmud Paşa ile Fahreddin A'cemî'nin tesirile yakılmak suretiyle cezalandırılan bu meslek müfessihler her şeye rağmen faaliyetlerini devam ettirdiler, sonraları II. Bayezid'in maruz kaldığı suikasttan sonra da bu *hétéredoxe* zümreler aleyhinde şiddetli ta'kipte bulunuldu ise de kat'î bir netice vermedi. Kayserili Temennâyî, Karaferyeli Hasan Rûmî, Hüseyinî, Yenice-i Vardarlı Usulî, Nebâtî, Bağdatlı Tarzî, Bosnalı Vahdedi, Tebrizli Penâhî, Muhiî, XV. Yüzyıl sonlarıyla XVI. Yüzyılda Türkiye'de yetişen Nesimî takipçisi Hurûfî şairlerin en tanınmışlarıdır. (Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 374-375).

⁴⁴ Yakıt, *Ebcad Hesabı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992, s. 30.

⁴⁵ Berk, “Berk Sözlüğü – (Nesnelere) - Harfler”, *Toplu Şiirler*, s. 625.

Yukarıda görüldüğü üzere İlhan Berk ve İkinci Yeni şairleri harf, rakam, şekil ve resimlerle oluşturmak için uğraştıkları şiir dilini deliliğin dili diyebileceğimiz bir anlamsızlığa dek ulaştırma gayesi içindedirler: “Dili, şiirin baş tacı edinen bu hareket, ‘deliliğin dili’ diyebileceğimiz yargısız ve öznesiz bir otomatizmi, şiirleri için çıkış yolu olarak seçer. Kendine özgü yinelemeler ve sapmalarla düzleminden koparılan dil, şiirin merkezinden uzaklaşarak imge bataklığına dönüşür. Genellikle başarısız kalmış imge dönüştürümünden kaynaklanan kanserojen imge yapısı, II. Yeni şiirinin en zayıf noktalarından biridir. Genellikle radikal imgelerle şiddetli imgelerin (The violent imagery) özümsememiş bireşimleri, şiiri kapalı ve külfetli bir bilmeceye dönüştürür. Bilhassa, İlhan Berk ve Ece Ayhan’ın şiiri, bu tarz bireşim (sentez) sorunlarını oldukça derin boyutta yaşamasına, bir bakıma üretmesine rağmen, şiir diline yeni deneyimler kazandırmaktan da geri kalmaz. Asım Bezirci, bu harekete dâhil olan şairlerin özelliklerini şöyle açıklıyor: ‘İmgeye kapılarını sonuna kadar açmakla kalmamışlar, edebi sanatlara özgürlük tanıyarak konuşma diline ve ortak dile sırt çevirmişlerdir. Duyguya çağırışına yaslanarak yoksul çoğunluğun yerine aydın azınlığa seslenmişlerdir.’”⁵²

6. Yabancı Dilde Cümle Kurma

Fransızca öğretmeni olan ve uzun yıllar tercümanlık da yapan İlhan Berk’in dizelerinin arasına Fransızca ve İngilizce ifadeler serpiştirdiğini görürüz:

*Welcome Missouri*⁵³

bir kadının göğşe yazılar yazan elleri O MON REİNE OBSCURE⁵⁴

*A bas toutes les dictatures! diye bağırıyor bir kız*⁵⁵

*They have fine eyes!*⁵⁶

*Nudité d’E nudité de B., me delivrez vous de l’angoisse.
Mais non... donnez-moi de l’angoisse encore...*⁵⁷

*L’erotisme est le seul art à la mesure de l’homme.*⁵⁸
(Erotizm, insana yakışan tek sanattır.)

⁵² Korkmaz, *a.g.e.*, s. 270.

⁵³ Berk, “Pera” *a.g.e.*, s. 1794.

⁵⁴ Berk, “Us Çarşafı”, *a.g.e.*, s. 294.

⁵⁵ Berk, “Paris”, *a.g.e.*, s. 474.

⁵⁶ Berk, “Ankara”, *a.g.e.*, s. 464.

⁵⁷ Berk, “All”, *a.g.e.*, s. 370.

⁵⁸ Berk, “All”, *a.g.e.*, s. 365.

7. Eski Medeniyete Ait İmgeler

İlhan Berk’in şiir dilini oluştururken eski medeniyetlere ait imgelere de başvurduğu gözden kaçmaz. Mısır, Babil, Akad, İskit, Yunan, Troya ve Hitit medeniyeti gibi eski medeniyetlere ait imgeler kullanarak şiirine açılım kazandıran şair, bu yaklaşımını “dilini belini yere getirmek” olarak tanımlar: “Ben şiiri ‘dilini belini yere getirmektir’ diye tanımladım, tanımlarım... ben şiirin bütün alanlarını bütün olanaklarını kurcalamak istedim. *Mısırkalyoniğne*’de bu kez dilini doğrudan ses, koku, çağrışım, özellikle uyumsuzluk (buna anlamsızlık da diyebiliriz), imge, eğretileme konularını ve sanatın öteki ilkelerini deşmek, şiiri bir diller, üst diller grubu içinde ortaya koymak deneyine giriştim.”⁵⁹

Mısır güneşinde o iç denizlerde şimdi bir safran her akşam sizi
Sevmekten açar
BABİL ÇOK ESKİ BİR SOĞUKTU
BAYILIRDIK”⁶⁰

“Bir dünyadaydık Sayda geçişiydi beyazlığının ıssız kentlerine
İskit’in
Şimdi kim bilir bir gecedir sokakları yalnızlıkların yazılı o
Ölümler Betiği’nin”⁶¹

Akad’da bir gül güler şimdi mektuplarda
‘Bir haziranla bir başka eylül arasında.’⁶²

Troya’da siz sözü güzeldi eskiden
Baktım öpüşündü duran baktım bungun
Benim şimdi Hitit çağı benim yorgun
Benim ey gök çılgın uzaklığın hep ben.”⁶³

İlhan Berk’in şiiri, farklı motifleri içinde barındıran ve farklı anlatım tekniklerine sınır koymadan başvuran kapalı bir şiirdir. Hilmi Yavuz’un deyimiyle, kapalı şiir, anlamsız şiir olmayıp, okuyucuyu şiirin anlamını bulmaya iten, şiire derinlik ve estetik bir sanat değeri katan olumlu bir niteliktir.⁶⁴

⁵⁹ Berk, *Kanatlı At*, s. 106.

⁶⁰ Berk, “Babil”, *Toplu Şiirler*, s. 258.

⁶¹ Berk, “TEB’deki Kral Mezarları İçin”, *a.g.e.*, s. 259.

⁶² Berk, “Sahi Siz mi Geldiniz Saksılarım Işığı”, *a.g.e.*, s. 264.

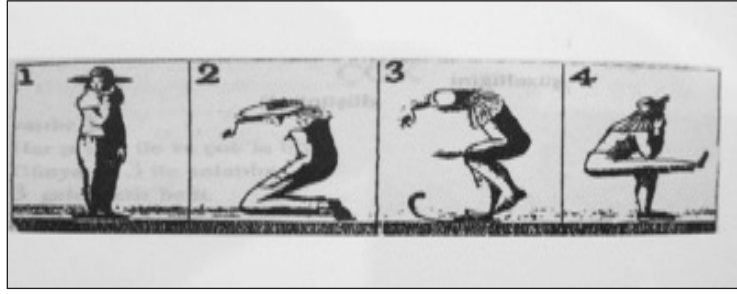
⁶³ Berk, “Troya’da Siz Sözü Güzeldi Eskiden”, *a.g.e.*, s. 267.

⁶⁴ Demir, “Hilmi Yavuz’un ‘Şiirde Anlam, Açıklık ve Kapalılık Dair Görüşleri””, s. 342-345

8. Mısraları Görsel Şekillerle Oluşturma

Paul Klee'nin etkisiyle resmi şiirle buluşturan⁶⁵ ve ressamlığı sayesinde görsel şekillere ve resim diline başvurmayı tercih eden İlhan Berk, bu ilgisini şöyle anlatır: “Ben, resme çok meraklı bir adamım. İllüstrasyonları, gravürleri toplar, inceler, üstlerindeki yazıların anlamlarını çözmeye çalışırım. Eski bir İstanbul gravürü, birdenbire ilgilendirir. Oturur, incelerim. Bu, daha sonra beni yazmaya götürecektir.”⁶⁶

Yazma eyleminin cehennem kaosundan resim yapmanın mutluluğuna sığınan Berk, bulduğu her fırsatta bu cennete yol almanın coşkusunu yaşar. Yazmanın mutsuzluktan kaynaklandığına inanan şair, mutluluğu, Faize Özdemirciler'e göre, çizdiği nü kadın resimlerinde aramakla kalmaz, resmi şiirine malzeme olarak katar.⁶⁷ Aşağıya alıntılan birkaç resim onun şiirleri arasına serpiştirdiği resimlerden bazılarıdır. “Çok Yaşasın Sayılar” adlı şiirinde şairin insan figürlerinden sayılar kurguladığını görürüz:

68

“Serdar-ı Ekrem Sokağı'nın Bir Sakini Abidin Dino'yu Anlatır”, şiirinin yer aldığı *Galata* kitabının logosunu da aşağıdaki resimde saklı ve yer yer harflerin yerini değiştirmek suretiyle bulmaca gibi verir:

⁶⁵ Karaca, “İlhan Berk'in Şiir-Resim Etkileşimi”.

⁶⁶ Berk, *Kanatlı At*, s. 32.

⁶⁷ Özdemirciler, “Kadın Bir Nü, Aşk Bir Resim, Şiir Büyük Eziyet...” <http://www.afrikapazar.net>

⁶⁸ Berk, “1”, *Toplu Şiirler*, s. 1314.

69

Mehmet Kaplan’a göre İlhan Berk şiirini oluştururken, özellikle şehir tasvirlerinde, yer yer resim tekniğine başvurmayı ihmal etmez.⁷⁰ Berk, şehirlerin yapısını ve insan ilişkilerini tarihsel materyalist açıdan, sınıfsal bilinç açısından görmeyi, İstanbul ve Zonguldak’tan öğrendiğini söyleyerek bilinçlenme sürecini kendi deneyimlerine bağlamak istese de asıl kaynak Nazım Hikmet’tir.⁷¹ Şiirindeki biçimsel özellikler bakımından, sosyalist gerçekçi şiirden ayrılan İlhan Berk: “Nazım’ın şiiriyle bir akrabalığım olduysa, dünya görüşü akrabalığıdır bu. Yeni şiir kavramını Witman’la Apollinaire’e borçluyum” diyerek üslubuyla ilgili gerçek kaynağı adres göstermeyi de ihmal etmez.⁷²

Sonuç olarak, İlhan Berk sürekli değişim üzerine kurduğu poetik görüşlerine bağlı olarak, kendine özgü yöntemlerle Türk diline yeni anlatım imkânları kazandırmayı başarabilen nadir şairlerimizdendir. Nev-i şahsına münhasır tarzıyla yer yer sayılarla yer yer kelime ve şekillerle yeni bir şiir dili yaratan Berk, akli allak bullak etmenin yollarını arar. Şiiri, bir laboratuvarcı titizliğiyle analiz eden tarzı ona anlatımda yeni imkânlar sağlar.⁷³ Şiire toplumsal gerçekçi duruşuyla başlayan sonraları II. Yeni tarzını benimseyen İlhan Berk’te dil, şiiri oluşturan bir malzemedir. Fransızca bilgisi sayesinde Batı şiirini de özümseyen şairin, özgüveninden kaynaklanan, şiiri değişik malzemelerle oluşturma ve sınırsız özgürlükle içinden geldiği gibi yazma anlayışı, ona farklı bakış

⁶⁹ Berk, “Serdar-ı Ekrem Sokağı’nın Bir Sakini Abidin Dino’yu Anlatır”, *a.g.e.*, s. 1633.

⁷⁰ Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, s. 197-198.

⁷¹ Berk, *Uzun Bir Adam*, s. 77.

⁷² Narlı, “Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk’in Şiirlerinde İstanbul”, s. 168.

⁷³ Akgün, *İlhan Berk Şiirinde Nesne Sorunu*, s. 4.

açıları sunar. O, bu anlamda poetik anlayışını da sınırlamaz. Alışılmamış bağdaştırmalar başta olmak üzere dilin sağladığı tüm imkânları kullanmaktan çekinmeyen şair, aynı zamanda dilimizin anlatım sınırlarını en üst düzeye çıkarır.

KAYNAKLAR

- Akgün, Ali, *İlhan Berk Şiirinde Nesne Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, 2002.
- Akkanat, Cevat, *Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul: Engin Yayınları, 1999.
- Altuğ, Barbaros, “İlhan Berk, Dünyada Bir Şiirin Benden Gizli Yazılacağına İnanmam”, *Vizyon*, S. 57, s. 136, Nisan 1995.
- Berk, İlhan, *Ben İlhan Berk'in Defteriyim*, İstanbul: Alkım Yayınları, 2004.
- _____, *Kanatlı At*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- _____, *Toplu Şiirler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- _____, *Uzun Bir Adam*, İstanbul: Yazko Yayınları, 1992, s. 77.
- Büyükkavas-Kuran, Şeyma, “Antropoloji ile Anlambilim İlişkisi”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, p. 1167-1175, Fall 2012.
- Demir, Ahmet, “Hilmi Yavuz'un Şiirde Anlam, Açıklık ve Kapalılığa Dair Görüşleri”, *Türk Dili*, S. 646, s. 342-345, Ekim, 2005.
- _____, “İlhan Berk'in Şiirlerinde Toplumcu Gerçekçiliğin İzdüşümü”, *Bilig*, Kış 2012, Sayı: 60, s. 57-86.
- Emre, Abidin, “Letrizm”, *Türk Dili Dergisi*, S. 349, Nisan 1981.
- Geçgel, Hulsi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Anı Yayınları, 2006.
- Gürbüz, Faruk, “Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, s. 197-212, 2008.
- Kansu-Yetkiner, Neslihan, *Bir Biçimbilim Çalışması*, *Dil Dergisi*, S. 24, s. 55, Ekim 1994.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.
- Karaca, Alâattin, “İlhan Berk'in Şiir – Resim Etkileşimi”, *Türk Edebiyatı*, S. 423, Ocak 2009.
- _____, *İkinci Yeni Poetikası*, Ankara: Hece Yayınları, 2010.
- Koçak, Orhan, “Kalmak İmkânsız”, *Defter*, S. 19, 1992, s. 158-175.
- Korkmaz, Ramazan, *Yeni Türk Edebiyatı (1839-2000)*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2005.
- Köprülü, M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Narlı, Mehmet, “Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk'in Şiirlerinde İstanbul”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11, S. 20, s. 168
- Özcan, Tarık, *Aykırı ve Şair İlhan Berk*, İstanbul: Popüler Yayınları, 2009.
- Özdemirciler, Faize, “Kadın Bir Nü, Aşk Bir Resim, Şiir Büyük Ezizet...”, *Afrika Pazar*, 28.09.2008, <http://www.afrikapazar.net>.
- Özpalabıyıklar, Selahattin, *A'dan Z'ye İlhan Berk*, İstanbul: YKY, 2003.
- Sav, Bahattin, “Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 147-166, 2003.
- Türkmenoğlu, S., “İlhan Berk'in İstanbul Kitabında Flaneur”, *Turkish Studies (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 6/3, Summer 2011, p. 1769-1781/ Turkey.
- Ünlü, Mahir - Özcan, Ömer, *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1990.
- Yakıt, İsmail, *Ebced Hesabı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1992.